

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ ВАТИКАНУ ТА АПОСТОЛЬСЬКОГО ПРЕСТОЛУ

ОПАНАСЕНКО Антон Миколайович - юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка

В статті изложены результаты исследования основных институтов Ватикана и Святого Престола. Анализ научной литературы показал, что разделение этих двух субъектов необходимо для понимания их правовой природы. Святой Престол рассматривается в двух аспектах. В широком смысле Святой Престол можно определить, как центр духовной власти для всех католиков мира. В узком смысле Святой Престол является сувереном, субъектом международного права и весомым внешнеполитическим игроком. Государство-Город Ватикан, в свою очередь, рассматривается как отдельный субъект, на который распространяется суверенитет Святого Престола. Ватиканское государство делегирует полномочия субъекта международного права Святому Престолу. Детальный анализ общих и отдельных органов двух данных субъектов, имеющих целый комплекс черт, присущих современным государствам, изложены в статье. Представленные в статье выводы позволяют лучше понять неизвестное широкой общественности вопросы, в свою очередь имеют место в международном праве.

Ключевые слова: Ватикан, Святой Престол, монархия, теократическая монархия, абсолютная монархия, конституционное право зарубежных стран.

Під час вивчення в межах курсів теорії держави і права та конституційного права зарубіжних країн студенти-правознавці традиційно досліджують монархічні форми

правління. Дана форма правління характеризується повною або частковою зосередженістю найвищої державної влади в руках однієї особи – монарха. Якщо така влада є обмеженою, а крім монарха, управління здійснюється й іншими органами державної влади – можемо говорити про дуалістичну, конституційну або парламентську монархію. Якщо ж влада монарха є необмеженою – має місце абсолютна монархія. Особливим видом абсолютної монархії є теократична монархія, за якої політична влада належить голові церкви або відповідному лідеру, а релігійні норми мають вищу юридичну силу. У таких державах влада монарха проголошується похідною від певної вищої сили. В історії людства існувала значна кількість таких держав, зокрема в Стародавньому Єгипті фараон вважався сином бога сонця Ра, імператор в Японії – нащадком богині сонця Амаатерасу тощо. Наразі у світі маємо лише два приклади таких держав: Саудівську Аравію та Ватикан. У випадку Саудівської Аравії можна провести досить чіткі історичні паралелі з історичними ісламськими державними утвореннями (халіфати, емірати тощо), проте феномен існування в XXI столітті в серці Європи теократичного міста-держави викликає досить активні дискусії в наукових колах [16]. На жаль, наразі проблематика державності Ватикану є недостатньо дослідженою в межах вітчизняної правової науки, що й зумовлює необхідність окреслення основних характеристик, що притаманні Ватиканській дер-

жаві, та дослідження його основних державних інституцій.

Для початку слід згадати основні етапи формування Державності Ватикану. Якщо власне Ватикан як держава виник порівняно недавно, то історія Святого Престолу сягає перших століть нашої ери та безпосередньо пов'язана зі становленням Християнства як світової релігії та Католицизму як найчисельнішої за кількістю послідовників християнської конфесії. Першим Папою Римським та Єпископом Риму в історії вважається Апостол Петро. Верховенство Петра як головного поміж 12 апостолів безпосередньо обґрунтовується положеннями Євангелія від Матея: «Щасливий ти, Симоне, сину Йонин, бо не тіло і кров це тобі відкрили, а Отець мій небесний. Тож і я тобі заявляю, що ти – Петро (скеля), і що я на цій скелі збудую мою Церкву й що пекельні ворота її не подолають». З вищезазначених рядків випливають догмати примату Папи Римського як прямого спадкоємця Престолу Святого Петра та його непогрішності у питаннях віри. Датою початку понтифікату Петра вважається 33 рік нашої ери, що, у свою чергу, збігається зі смертю Ісуса Христа. До четвертого століття нашої ери християни були переслідуваною спільнотою, християнська спільнота піддавалася численним гонінням, а віровчення всiяким чином викривалося й заборонялося. Ситуація радикально змінилася за часів правління імператора Константина. У 313 році ним був Виданий Міланський едикт, яким проголошувалася релігійна терпимість до християн, а згодом Християнство стало державною релігією Римської Імперії [18].

Після розпаду Західної Римської імперії у 476 році протягом століття за землі сучасної Італії точилася боротьба між цілою низкою германських племен, що вторглися з півночі. Станом на середину VI століття, більшість цих земель опинилася в межах Лангобардського королівства. У 756 році король франків Піпін III Короткий, розбивши лангобардів, надав Папі Римському регіон центральної Італії, що став йменуватися Державою Церкви або Папською Державою. Території та кордони даного утворення розширювалися до XVI століття, надалі

ж спостерігалася тенденція зменшення держави. Остаточний кінець Папської Держави пов'язується з періодом італійського Рісорджименто або боротьби за об'єднання Італії. В середовищі борців за єдину Італію панувала думка про необхідність доручення Риму до об'єднаної Італійської держави в якості столиці [17]. Спершу ціла низка спроб захопити Рим зазнала невдач, адже на боці Папської Держави виступали могутні на той час Австрія та Франція. У 1870 році через Франко-пруську війну французький гарнізон, що захищав Рим від об'єднаних італійських сил, був вимушений покинути місто, невдовзі після чого армія Італії змогла здолати опір незначних збройних сил Папи Римського. Папська Держава припинила існування, а Рим став столицею Італійського королівства. Напруженість у стосунках Італійської держави та Католицької Церкви тривала до XX століття [4].

У 1929 році з метою примирення держави і Церкви між Святим Престолом в особі кардинала державного секретаря П'єтро Гаспаррі та Італійським королівством в особі прем'єр-міністра Беніто Муссоліні було укладено Латеранські угоди, що остаточно вирішили так зване «Римське питання» [15]. Відповідно до угод, Папа Римський визнав Рим місцем резиденції італійського уряду. Італійський уряд гарантував політичний і територіальний суверенітет Ватикану. У 1947 році положення Латеранських угод було інкорпоровано в Конституцію Італійської Республіки [3].

Наразі Держава-Місто Ватикан (лат. *Status Civitatis Vaticanae*) є найменшою у світі державою, що займає територію площею 0,44 км², будучи анклавом в межах Риму [11]. Населення Ватикану становить близько 1000 осіб, державною валютою є ватиканський євро (емітується за білатеральною угодою з урядом Італії), хоча Ватикан і не є членом Європейського союзу [14]. Офіційною релігією держави є Католицизм. Головою Ватикану є Папа Римський. Ватиканську державу слід відрізнити від Апостольського або Святого Престолу, оскільки останній є офіційною збірною назвою Папи Римського і Римської Курії, яка є адміністративним апаратом Святого Престолу [2].

Святий престол, виступаючи від імені усієї Католицької Церкви, є суб'єктом міжнародних відносин, у той час як Ватикан є його суверенною територією. Ватикан є однією з небагатьох держав, що не є членами ООН, проте Святий Престол має статус постійного спостерігача ООН, будучи наділеним усім комплексом передбачених для держав прав, окрім права голосу в межах Генеральної Асамблеї [5]. Ватиканська держава не має прямих дипломатичних відносин з іншими країнами, такі відносини, у свою чергу, здійснюються Апостольським Престолом [1].

Держава-Місто Ватикан за формою правління є абсолютною виборною теократичною монархією, в якій голова держави (Папа Римський) є одночасно головою Католицької Церкви та Апостольського Престолу. В руках Папи, відповідно до Основного Закону Держави-Міста Ватикану зосереджено верховну законодавчу, виконавчу та судову владу в межах Ватиканської держави [9]. Папа Римський обирається голосуванням Кардиналів на Конклаві (спеціальних закритих зборах) після смерті або зречення минулого Понтифіка, дана посада є довічною, проте передбачається право піти у відставку. Наразі Папою Римським є Франциск I (Хорхе Маріо Бергольйо). Як і в більшість сучасних монархій, Папа Римський делегує управлінські повноваження різним органам та посадовим особам.

Адміністративним Апаратом Святого Престолу є Римська Курія, за посередництва якої Понтифік реалізує свої повноваження щодо управління справами Католицької Церкви в цілому. Курія діє від імені Папи, реалізуючи його владні приписи. Її діяльність та структура регулюється Апостольською Конституцією *Pastor Bonus* (Добрий Пастор). У межах Курії створено велику кількість підрозділів, що іменуються дикастеріями. Серед дикастерій можна виокремити секретаріати, конгрегації, ради, трибунали та офіси. Кожна дикастерія має чітко визначене коло повноважень та діє відповідно до власної компетенції. Також в межах Святого Престолу діє Кадрова Служба Святого Престолу, яка відповідає за трудові відносини останнього із його службовцями. Папська Швейцарська Гвардія є

збройним формуванням Святого Престолу, відповідаючи за безпеку Папи Римського та Апостольського Палацу, Його постійної резиденції. Гвардія формується виключно із громадян Швейцарської Конфедерації, що пройшли службу у Швейцарських збройних силах.

Законодавчим органом Ватиканської держави є однопалатна Папська комісія у справах Держави-Міста Ватикан. Дану комісію було створено 1939 року Папою Пієм XII. Вона складається із сімох кардиналів, які призначаються Понтифіком безпосередньо строком на 5 років [13]. Даний орган реалізує свої повноваження, приймаючи закони та формуючи державну політику. Рішення Комісії набувають законну силу лише після затвердження їх Папою Римським через Державний Секретаріат Святого Престолу. Надалі такі норми публікуються в італомовному виданні офіційного часопису Ватикану *Acta Apostolicae Sedis* (Акти Апостольської Столиці). Члени Комісії, яких також називають «державними радниками» надають консультації та пояснення щодо законотворчої та законодавчої діяльності. Такі консультації можуть бути одноосібними або колективними [7]. Папська Комісія у справах Держави-Міста Ватикан очолюється призначуванним Папою Президентом. Наразі Президентом Комісії є кардинал Джузеппе Бертелло.

Президент Комісії також є Президентом Ватиканського міського губернаторства, якому Понтифік делегує виконавчі повноваження. Президент призначається Папою на п'ятирічний термін та може бути усунутий з посади у будь-який час за волею Папи. Президенту у його професійній діяльності допомагають Генеральний Секретар та Заступник Генерального Секретаря, які також призначаються Понтифіком на п'ятирічний термін та можуть бути ним усунути з посади. Президент доповідає про всі справи державного значення Державному Секретаріату, дорадчому органу Святого Престолу, що є головною інституцією в межах Римської Курії й здійснює дипломатичні та політичні функції та очолюється Кардиналом-Державним Секретарем. Наразі дану посаду обіймає кардинал П'єтро Паролін. Секретаріат поділяється та дві підрозділи:

Підрозділ загальних справ, який відповідає за внутрішнє управління державою, та Підрозділ відносин з державами, який формує основи дипломатичних зносин на зовнішньополітичній арені [6]. Секретаріат надає Папі роз'яснення з приводу широкого кола питань, навіть якщо вони належать до компетенції інших інституцій, одночасно не несучи за це відповідальності. Державним органом правопорядку Ватикану є Корпус Жандармерії, що здійснює поліцейні повноваження та забезпечує законність й правопорядок в межах даного анклаву. Також даним органом охороняється і екстериторіальна власність Святого Престолу [12]. Корпус Жандармерії, у свою чергу, слід відрізнити від Швейцарської Гвардії, яка є органом Святого Престолу, а не Ватикану.

Держава-Місто Ватикан має відмінну від Італії систему судової влади. Судові повноваження Папи реалізуються за посередництва Префекта Верховного Трибуналу Апостольської Сигнатури, який одночасно є Президентом Касаційного Суду Міста-Держави Ватикан. Верховний Трибунал Апостольської Сигнатури є верховним органом судової влади Ватикану, перевіряючи рішення та дії відповідних органів та осіб на предмет дотримання законності. Трибуналу є підвідомчими справи, що стосуються здійснення владних повноважень та управління державою уповноваженими суб'єктами. Його префектом наразі є кардинал Домінік Мамберті. Секретарем Трибуналу є єпископ Джузеппе Ск'якка. Касаційний Суд Ватикану ж розглядає справи, що випливають з цивільних та кримінальних правопорушень різного характеру на території міста-держави [8].

Відповідно до статті 22 Латеранських угод, Італія зобов'язана на вимогу Ватикану порушувати кримінальні справи стосовно осіб, що вчинили злочини в межах Ватикану, в той час як Ватикан взяв на себе обов'язок порушувати кримінальні справи щодо осіб, що вчинили злочин в Італії. Ватиканська держава не має власної пенітенціарної системи, окрім кількох ізоляторів для досудового утримання. Особи, що були визнані винними та засуджені до тюремного ув'язнення за вчинення зло-

чинів у Ватикані, відбувають покарання в італійських в'язницях, проте витрати на їх утримання повністю покриваються Ватиканом [10].

Загалом слід зазначити, що Ватиканська держава є унікальним територіальним утворенням зі своєю неповторною специфікою. Важливість дослідження даної теми не слід ігнорувати. Зокрема цікавим є співвідношення Міста-Держави Ватикан і Апостольського Престолу. Якщо Ватикан і справді не є суб'єктом дипломатичних відносин та не відіграє великої ролі на міжнародній арені, будучи невеличким анклавом в межах Риму, що має здебільшого символічне та духовно-релігійне значення, то роль Апостольського Престолу не слід недооцінювати, оскільки останній є представником усієї Католицької Церкви, яка є найбільшою релігійною інституцією у світі, та 1 200 000 000 католиків, що проживають майже в усіх куточках земної кулі. Активна зовнішньополітична позиція та злагоджена дипломатична діяльність Святого Престолу безпосередньо впливає на сучасну геополітичну ситуацію, визначаючи основні напрямки діяльності як у сфері міждержавних відносин так і національної політики окремих держав.

Література

1. Acquaviva, Guido. "Subjects of International Law: A Power-Based Analysis." *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 38 (March 2005), ст. 345–396.
2. Arangio-Ruiz, 'On the Nature of the International Personality of the Holy See', 29 *Revue Belge de droit international* (1996), ст. 354, 354.
3. Araujo and Lucal, *Papal Diplomacy and the Quest for Peace, the Vatican and International Organizations from the early years to the League of Nations*, Sapienza Press (2004), ст. 7.
4. Crawford, *Brownlie's Principles of International Law* (8th edn, 2012), at 124; G. Robertson, *The Case of the Pope* (2010), ст. 160.
5. Crawford, *The Creation of States in International Law* (2nd edn, 2006), ст. 228.
6. Duursma, *Fragmentation and the International Relations of Micro-States: Self-Determination and Statehood* (1996), ст. 387.

АНОТАЦІЯ

У статті викладено результати дослідження основних інституцій Ватикану та Святого Престолу. Аналіз наукової літератури засвідчив, що розмежування цих двох суб'єктів є необхідним для розуміння їхньої правової природи. Святий Престол розглядається у двох аспектах. У широкому розумінні Святий Престол можна визначити як центр духовної влади для всіх католиків світу. У вузькому ж розумінні Святий Престол є сувереном, суб'єктом міжнародного права та вагомим зовнішньополітичним гравцем. Держава-Місто Ватикан, у свою чергу, розглядається як окремий суб'єкт, на який поширюється суверенітет Святого Престолу. Ватиканська держава делегує повноваження суб'єкта міжнародного права Святому Престолу. Детальний аналіз спільних та окремих органів двох даних суб'єктів, що мають цілий комплекс рис, притаманних сучасним державам, викладено в статті. Презентовані у статті висновки дозволять краще зрозуміти невідоме широкій громадськості питання, що у свою чергу має місце в міжнародному праві.

Ключові слова: Ватикан, Святий Престол, монархія, теократична монархія, абсолютна монархія, конституційне право зарубіжних країн.

SUMMARY

The article presents the results of the detailed study dedicated to the main institutions of the Vatican and the Holy See. The analysis of scientific literature showed that the separation of these two entities is necessary for understanding their legal nature. The Holy See is regarded in two aspects. Firstly the Holy See can be defined as a religious and spiritual center for all Catholics in the world. Secondly the Holy See is a sovereign, a subject of international law and a major foreign policy subject. Vatican City State, in turn, is seen as a separate entity, which is a subject to the sovereignty of the Holy See. Vatican State delegates conducting international affairs to the Holy See. Detailed analysis of shared and individual institutions of these two entities with a range of features inherent in the modern state is presented in the article. As a result, the article will be helpful for the wide range of people, interested in law, history and politics.

Keywords: Vatican, the Holy See, monarchy, theocratic monarchy, absolute monarchy, constitutional law of foreign countries.

7. Fenwick, 'The New City of the Vatican', 23 American Journal of International Law (AJIL) (1929), ст. 371.

8. Graham, Vatican Diplomacy, A Study of Church and State on the International Plane (1959) ст. 186, 201.

9. Haule, Der Heilige Stuhl/Vatikanstaat im Völkerrecht (2006), ст. 196.

10. Kunz, 'The Status of the Holy See in International Law', 46 AJIL (1952) ст. 308, 313

11. Lateran Conciliation Treaty, 11 February 1929, Art. 3, 130 BSP 791, Gazzetta Ufficiale, Suppl Ord, 5 June 1929, No. 130, reprinted in S. Berlingò & G. Casuscelli (eds), Codice del diritto ecclesiastico, 3rd ed. (1993), ст. 211.

12. Montevideo Convention on Rights and Duties of States, 26 December 1933, 165 L.N.T.S. 19. See M. N. Bathon., 'The Atypical International Status of the Holy See', 34 Vanderbilt Journal of Transnational Law (2001), ст. 597, 608-615.

13. Martens, 'The Position of the Holy See and Vatican City State in International Relations', 83 University of Detroit Mercy Law Review (2005-2006) 729, ст 750.

14. Nichols, Fiona (2006). Rome and the Vatican. London: New Holland. ст. 85-96.

15. Noble, The Republic of St. Peter: The Birth of the Papal State 680-825 (1984), xxix, ст. 374.

16. Oppenheim, International Law: A Treatise, vol. 1 (2nd edn, 1911), ст. 160.

17. Procacci, History of the Italian People (1970), at 95; J. Kelly and M. Walsh, The Oxford Dictionary of Popes (2006), ст. 90.

18. Ricci, Corrado; Begni, Ernesto (2003) [1914]. *The Vatican: Its History, Its Treasures*. Kessinger Publishing.